

**CHANGAMOTO ZA UINGIZWAJI WA MASUALA YAHUSUYO LUGHA
KATIKA SERA ZA ELIMU NA UTAMADUNI: HAJA YA KUWA NA SERA
MAHUSUSI YA LUGHA TANZANIA**

Ahmad Y. Sovu

Ikisiri

Makala hii inajadili changamoto mbalimbali zinazohusiana na sera ya lugha. Kwa muda mrefu, nchi ya Tanzania haina sera mahususi ya lugha, badala yake, masuala ya lugha yameingizwa katika Sera ya Utamaduni na Sera ya Elimu. Sera ya lugha ni jumla ya mawazo, matamko, sheria, kanuni na taratibu zenye kufafanua utekelezaji wa mabadiliko ya matumizi ya lugha (Mekacha, 2000; na Msanjila, 2009). Aidha, makala inafafanua kuhusu dhana, aina ya sera za lugha, na kuonesha namna sera ya lugha kama ilivyoingizwa katika Sera ya Utamaduni na Elimu. Data katika makala hii, kwa kiasi kikubwa, zimekusanywa kutoka maktaba na kwa wadau mbalimbali wa lugha. Changamoto zilizojadiliwa ni pamoja na: kutokuainishwa kwa mpango wa utekelezaji wa sera, sera ya lugha kushughulikia suala la elimu tu, na kutokupewa nafasi ya lugha nyingine za jamii. Mintarafu ya changamoto hizo, makala imebainisha sababu za changamoto hizo. Pia, imebainisha umuhimu kuhusu haja ya kuwa na sera madhubuti na mahususi ya lugha nchini Tanzania.

Utangulizi

Makala hii inalenga kujadili changamoto zinazohusiana na sera ya lugha ya Tanzania na yanaonesha haja ya kuwa na sera ya lugha madhubuti na mahususi. Sera ya Lugha ni maelezo rasmi au ya kisheria yanayohusu ukuzaji na uendelezaji wa makusudi wa lugha katika jamii fulani (Mekacha, 2000; na Msanjila, 2009). Lugha ni chombo muhimu sana cha mawasiliano kilichoundwa na sauti za nasibu za kusemwa na kutumiwa na jamii ya utamaduni fulani. Aidha, hutumika kama kitambulisho cha jamii fulani, chombo cha kupeana maarifa, kuhifadhi utamaduni, na kuhamasishia teknolojia. Ingawa katika Tanzania kuna lugha mbalimbali za jamii ambazo huzitumia katika mawasiliano yao pia kama kitambulisho chao kwa mujibu wa utamaduni zao, pia kuna lugha za kigeni. Kwa hivyo, kuwapo kwa lugha nyingi katika jamii ya Tanzania na zikatumiwa tu pasi na kugawiwa majukumu maalumu huweza kuviza maendeleo ya taifa.

Makala hii inabainisha umuhimu wa kuwa na sera mahususi ya lugha, ambayo itatoa maelekezo rasmi ya kisheria yanayopendekeza matumizi ya bora ya lugha mbalimbali na namna ya uendelezaji wa lugha hizo katika jamii.

Data za utafiti huu zilikusanywa kwa mbinu ya maktaba na usaili katika miji ya Dar es Salaam na Zanzibar baina ya miezi ya Februari 2015 na Desemba 2016. Data zilirekodiwa kwa njia ya kinasa sauti na kunukuliwa katika maandishi.

Makala imegawanyika katika sehemu kuu sita. Sehemu ya kwanza ni utangulizi. Sehemu ya pili inafafanua kuhusu dhana ya sera ya lugha na aina zake. Sehemu ya tatu inabainisha mifano ya sera ya lugha kama ilivyolingizwa katika sera ya utamaduni na elimu. Sehemu ya nne inajadili changamoto za kutokuwa na sera mahususi ya lugha. Sehemu ya tano ambayo ndiyo kiini cha makala hii inafafanua faida za kuwa na sera mahususi ya lugha; na sehemu ya sita ni hitimisho la makala.

Dhana ya Sera ya Lugha na Aina Zake

Kama tulivyoeleza hapo awali, sera ya Lugha kama ilivyofasiliwa na Massamba (2004) ni maelezo rasmi au ya kisheria yanayohusu ukuzaji na uendelezaji wa makusudi wa lugha katika jamii fulani ya watu. Wataalamu wengine kama Mekacha (2000) na Msanjila (2009) wanafasili sera ya lugha kuwa, ni jumla ya mawazo, matamko, sheria, kanuni na taratibu zenye kufafanua utekelezaji wa mabadiliko ya nafasi ya matumizi ya lugha. Kulingana na fasili hizo, makala hii inachukulia kuwa, sera ya lugha ni matamko au maandishi yanayoelezea jinsi lugha katika jamii fulani zinapaswa kupewa majukumu mbalimbali, yaani lugha gani itumike au ipewe majukumu fulani kulingana na hadhi yake.

Tanzania ina lugha za jamii zaidi ya 120 (Whiteley 1969; Batibo 1992), ikiwamo lugha ya Kiswahili. Tunatumia lugha za jamii kwa maana ya lugha za makabila, lugha za asili, lugha za kienyeji, lugha ndogondogo au lugha za kimbari. Abdulaziz-Mkilifi (1972) amezigawa lugha za Tanzania katika makundi makuu matatu yafuatayo: lugha za jamii, Kiswahili na Kiingereza. Makala hii inaegemea katika mtazamo huo wa Mkilifi kuwa tunayo makundi matatu, ingawa humu yameboreshwa kidogo kwa kuziweka katika makundi matatu ya: Lugha za jamii, Kiswahili na Lugha za Kigeni. Sio shabaha ya makala hii kujadili aina hizo za lugha, bali tunaonesha mgao huo ili kutaka kuonesha makundi hayo ya lugha yanavyoweza kupangiwa dhima zake katika nchi ya Tanzania.

Aina ya Sera za Lugha

Herbert (1992) amegawa sera za lugha kwa kuzingatia umuhimu uliopewa lugha fulani. Kwa mfano, ni lugha gani iliyopewa dhima ya kuwa lugha ya taifa, ambapo

kutokana na kigezo hiki tumepata aina mbili za sera za lugha, ambazo ni *endoglosia* na *eksoglosia*.

Endoglosia

Ikiwa lugha ya taifa ni mojawapo miongoni mwa lugha za ndani ya nchi hiyo huitwa *endoglossia*. *Endoglosia* ni aina ya sera za lugha zinazoelekeza kutumia lugha ya (za) ndani ya nchi katika maeneo rasmi ya matumizi ya lugha. Hizi ni sera ambazo zimeteua lugha za Kiafrika kuwa lugha za taifa. Mifano mizuri hapa ni Tanzania (Kiswahili), Somalia (Kisomali) na Ethiopia (Kiamharai).

Eksoglosia

Kulingana na Mekacha (2000), ikiwa lugha ya taifa ni miongoni mwa lugha za kigeni ndani ya nchi basi aina hiyo ya sera ya lugha huitwa *eksoglosia*. Hizi ni sera ambazo zinatumia lugha za kigeni katika maeneo rasmi ya matumizi ya lugha. Mfano wa nchi zenye sera ya aina hii ni Zambia na Malawi.

Sera ya Lugha Halisi na Ishara

Mekacha (2000) na Msanjila (2009) wanaainisha aina mbili ya sera za lugha kwa kutumia kigezo cha namna zinavyotolewa. Nazo ni sera halisi na sera za kiishara.

Sera halisi ni sera za maandishi, maelezo yake yameandikwa katika kijitabu ambacho kimejadiliwa na kupitishwa na vyombo rasmi vya utawala katika jamii husika. Sera za kiishara ni jumla ya matamko, kauli na nyaraka. Zinaitwa hivyo, kwa vile zipo tu kama ishara za kukidhi matakwa ya kisiasa. Tanzania ni miongoni mwa nchi iliyoanza kutumia sera ya kiishara. Hii ni kwa sababu kuna jumla ya mlolongo wa nyaraka za serikali na matamko mbalimbali ya viongozi wa serikali yanayohusu kutumia au kutokutumia lugha za Kiingereza na Kiswahili katika baadhi ya maeneo rasmi ya matumizi ya lugha na yale yahasuyo taratibu za kukuza na kuendeleza lugha hizo (Coulmas, 1989; Mekacha, 2000; na Msanjila, 2009).

Mifano ya Sera za Lugha katika Nchi ya Tanzania

Katika sehemu hii tunafafanua na kuonesha mifano halisi ya masuala ya lugha kama yalivyobainishwa katika Sera ya Utamaduni na Sera ya Elimu. Maelezo ya sehemu hii tumeyanukuu kutoka katika vitabu vya: *Education and Training Policy* (1995), *Sera ya Utamaduni* (1997), na *Education Policy* (2014).

Masuala ya Lugha katika Sera ya Utamaduni (1997)

Kuanzia mwaka 1997, Tanzania ilianza kutumia sera halisi ya lugha iliyochapishwa ndani ya kijitabu cha sera ya utamaduni, ambayo ndiyo inayotumika mpaka sasa. Katika sera hiyo, masuala ya lugha yamejadiliwa kama ifuatavyo:

Lugha za Kigeni

Lugha za kigeni zimetuwezesha kuwasiliana na watu wa mataifa mengine na kuendesha shughuli za kibiashara. Hata baada ya Kiswahili kuwa lugha ya kufundishia, bado Tanzania itaendelea kuwasiliana na nchi nyingine katika nyanja mbalimbali kwa kutumia lugha za kigeni. Shuleni hivi sasa lugha za kigeni ambazo zinafundishwa katika mfumo rasmi wa elimu ni Kiingereza na Kifaransa kwa hiyo:

3.3.1 *Kiingereza kitakuwa ni somo la lazima katika elimu ya awali, msingi na sekondari na kitahimizwa katika elimu ya juu na ufundishwaji wake utaboreshwa*

3.3.2 *Ufundishaji wa lugha za Kifaransa, Kireno na Kirusi utahimizwa.*

3.4 Lugha ya Kufundishia

Katika mfumo rasmi wa elimu, Kiswahili kinatumika kama lugha ya kufundishia katika elimu ya awali, msingi, mafunzo ya cheti cha elimu ya ualimu, na elimu ya watu wazima. Kuanzia ngazi ya elimu ya sekondari hadi elimu ya juu Kiingereza ndio lugha ya kufundishia.

Utaratibu huu umedhoofisha lugha ya Kiswahili pamoja na maendeleo ya elimu, sayansi na teknolojia nchini. Jitihada za serikali yoyote ile za kujenga umoja na mshikamano wa kitaifa kwa kutumia Mfumo Rasmi wa Elimu ambao hautumii lugha ya taifa kama lugha ya kufundishia zinasababisha siyo tu kuharibu ~~wa~~ urithi wa utamaduni wa nchi hiyo, bali pia kuleta na kuendeleza umasikini na mtafaruku katika jamii. Hali hii inatokana na kiwango cha chini cha wananchi walio wengi cha kuelewa, kuzungumza na kuandika lugha za kigeni zinazotumiwa kufundishia. Kama tutaendelea kufundisha kwa lugha ya Kiingereza, sayansi na teknolojia ambayo tunahitaji sana kwa maendeleo ya taifa letu katika karne ya ishirini na moja, itaendelea kuwa haki ya watu wachache wanaofahamu Kiingereza. Ili Tanzania iweze kupata maendeleo katika nyanja ya elimu, sayansi na teknolojia, sera zifuatazo zitatekelezwa:

3.4.1 *Mpango maalumu wa kuiwezesha elimu na mafunzo katika ngazi zote kutolewa katika lugha ya Kiswahili utaandaliwa na kutekelezwa.*

3.4.2 *Somo la Kiswahili litakuwa somo la lazima katika ngazi ya elimu ya awali, Msingi na Sekondari, na itahimizwa katika elimu ya juu, Aidha, ufundishaji wake utaboreshwa.*

Masuala ya Lugha katika Sera ya Elimu ya Mwaka 1995

Lugha ya kufundishia

Ujuzi wa mawasiliano miongoni mwa wanafunzi na walimu katika ngazi zote za elimu unahitaji kusesitizwa. Maandalizi ya programu za mwalimu lazima

yazingatie hitaji hili muhimu. Kwa hivyo, ni vyema lugha ya kufundishia katika taasisi za walimu ihusiane na lugha ya kufundishia wanafunzi katika ngazi zote ambazo mwalimu anajiandaa kuzifundisha. Kwa hivyo:

5.5.8 *Lugha ya kufundishia waalimu katika ngazi ya cheti itakuwa Kiswahili, na Kiingereza kitakuwa somo la lazima, wakati katika elimu na mafunzo ya ngazi ya diploma na shahada, Kiingereza kitatumika, isipokuwa ufundishaji wa lugha za kigeni ambazo zitakuwa na uhusiano; na Kiswahili kitakuwa ni somo la lazima.*

Ufundishaji wa Lugha

Lugha ni chombo muhimu kwa ajili ya mawasiliano kwa ajili ya kupata ujuzi wa kujitambua, maarifa, teknolojia, mitazamo na thamani. Lugha ya kufundishia itaendelea kuwa suala muhimu sana katika elimu... Kwa hivyo:

6.2.2 *Ufundishaji wa Kiswahili, Kiingereza na lugha nyingine za Kigeni utaboreshwa kupitia mfumo wa mafunzo ya elimu.*

6.2.3 *Kiswahili na Kiingereza lazima yawe masomo ya lazima kwa wanafunzi wote kutoka ngazi ya chekechea hadi sekondari. Ujuzi wa mawasiliano katika mafunzo utapitishwa katika Kiingereza na Kiswahili na utaruhusiwa katika mfumo wote wa mafunzo.*

Masuala ya Lugha katika Sera ya Elimu ya Mwaka 2014

Sera ya elimu na mafunzo ya mwaka 2014 ni matokeo ya kuhuishwa na hatimaye kufutwa kwa Sera ya Elimu na Mafunzo ya mwaka 1995, Sera ya Taifa ya Elimu ya Juu ya mwaka 1999, na Sera ya Teknolojia ya Habari na Mawasiliano kwa Elimu ya Msingi ya mwaka 2007. Baada ya utangulizi huu mfupi kuhusu sera hii ya elimu, ifuatayo ni sera ya lugha ndani ya sera hii:

Suala

Matumizi ya Kiswahili, Kiingereza, lugha nyingine za Kigeni na lugha ya alama katika mawasiliano.

Maelezo

Lugha ya Kiswahili, Kiingereza, lugha nyingine za kigeni na lugha ya alama zitafundishwa kama masomo katika ngazi mbalimbali za elimu na mafunzo. Pamoja na juhudi za kufundisha lugha hizo, bado kuna udhaifu wa kumudu lugha sanifu katika mawasiliano. Sehemu kubwa ya udhaifu huo inatokana na miundombinu, mbinu duni za kufundishia, na matumizi madogo ya lugha sanifu katika mazingira ya kawaida.

Lugha ya Kiswahili ni lugha ya taifa na inatumika kama lugha ya kwanza au ya pili kwa wananchi wengi nchini Tanzania. Lugha ya Kiswahili imekua kwa kiwango cha kimataifa ambapo inaweza kutumiwa na wananchi wengi kupata maarifa na ujuzi katika nyanja mbalimbali, ikiwa ni pamoja na Sayansi na teknolojia. Lugha ya Kiingereza inatumika kama lugha ya pili na ya tatu kwa baadhi ya wananchi.

Lengo

Kujenga uwezo wa kutumia lugha mbalimbali katika mawasiliano.

Tamko

- 3.2.17 Serikali itahakikisha kuwa lugha ya Kiswahili, Kiingereza na nyingine za kigeni zinafundishwa kwa ufasaha na ufanisi katika ngazi zote za elimu na mafunzo nchini ili kuleta ufahamu na umahiri kutokana na umuhimu wa lugha hizo katika masuala ya kitaifa, kikanda na kimataifa.
- 3.2.18. Serikali itawezesha lugha ya alama na maandishi ya nukta nundu kutumika katika ngazi zote za elimu na mafunzo.

Suala

Lugha ya kufundishia na kujifunzia.

Maelezo

Kwa sasa, lugha ya kufundishia na kujifunzia katika elimu na mafunzo ni Kiswahili na Kiingereza. Lugha ya kufundishia elimu ya awali na msingi ni Kiswahili. Aidha, lugha ya Kiingereza inatumika kufundishia baadhi ya shule.

Lengo

Kutumia lugha ya Kiswahili katika ufundishaji.

Tamko

- 3.2.19 Lugha ya Taifa ya Kiswahili itatumika kufundishia na kujifunzia katika ngazi zote za elimu na mafunzo, na serikali itaweka utaratibu wa kuwezesha matumizi ya lugha hii kuwa endelevu na yenye ufanisi katika kuwapatia walengwa elimu na mafunzo yenye tija kitaifa na kimataifa.
- 3.2.20. Serikali itaendelea na utaratibu wa kuimarisha matumizi ya lugha ya Kiingereza katika kufundishia na kujifunzia, katika ngazi zote za elimu na mafunzo.

Baada ya kuzitalii sera za lugha kwa hapa Tanzania katika sera ya elimu na katika sera ya utamaduni, zifuatazo ni changamoto za uingizwaji huu wa masuala yahasuyo lugha katika sera hizi:

Changamoto za Uingizwaji wa Masuala ya Lugha katika Sera Hizi

Mjadala katika sehemu hii utajumuisha maoni ya wataalamu wengine waliokwishajadili suala hili la changamoto za uingizwaji wa masuala mbalimbali katika rejea mbalimbali. Pamoja na kujadili maoni yao nasi tumeupanua mjadala kwa kuongeza changamoto nyingine tulizozibaini katika utafiti wetu.

Changamoto ya kwanza, kama ilivyobainishwa na Mekacha (2000), ni kwamba msisitizo katika sera ya lugha umewekwa katika eneo moja la matumizi ya lugha, yaani mfumo wa elimu zaidi kuliko sekta nyingine kama vile mahakamani, mashirika ya umma na shughuli nyingine za serikali. Matumizi ya lugha yana mawanda mapana sio tu katika elimu pekee lakini sera hizi zimejimili zaidi katika suala la elimu na kusahau matumizi ya lugha katika maeneo mengine. Isitoshe, hata katika elimu bado sera hazijabainisha ufundishaji wa lugha ya Kiswahili ikiwa kama lugha ya pili, hasa ikizingatiwa kwa sasa Kiswahili kinasomeshwa kimataifa.

Changamoto ya pili imebainishwa na Msanjila (2009) kama alivyonyukuliwa na Mbiling'i (2011) kuwa ni kutotekelezwa kwa baadhi ya matamko ya masuala ya lugha yanayowekwa katika sera hizi. Msanjila (keshatajwa) anafafanua kwamba sera ya lugha—iwe ya matamko au ya kuandikwa katika kitabu—lazima izingatie mahitaji halisi ya jamii ya wakati huo. Katika sera hizi masuala yaliyobainishwa ni mambo tu yahasuyo lugha lakini sio sera kamili ya lugha.

Changamoto ya tatu ni kutokubainishwa kwa mpango wa utekelezaji. Mipango iliyotamkwa katika sera inahitaji kufanyiwa marekebisho au kupitiwa upya kabla haijatolewa sera nyingine ili iweze kutekelezwa. Kwa mfano, katika miaka ya 1970 serikali ilitoa tamko la Kiswahili kutumika kufundishia shule za sekondari, lakini tamko hilo halikutekelezwa. Badala yake, mnamo miaka ya 1980 ilitamkwa kwamba Kingereza ndicho kitumike katika kufundishia shule za sekondari na vyuo. Hii ni sawa na tulivyoona katika mfano wa Sera ya Elimu ya Mafunzo ya Mwaka 1995, ambayo imetamka kwamba Kiingereza kiendeleo kuwa lugha ya kufundishia elimu na mafunzo ya shule za sekondari na elimu ya juu. Ukiachilia hivyo, Sera Mpya ya Elimu ya Mwaka 2014 imebainisha kuwa inatolewa lakini muda au mipango ya utekelezaji wake haijabainishwa bayana na haijulikani itatekelezwa lini. Hata hivyo, haijafanyika tathimini ya kwa nini sera za kwanza hazikufanikiwa, badala yake, yanakuja matamko kama yaleyale.

Changamoto ya nne ni kwamba, sera ya lugha nchini Tanzania haisemi lolote kuhusu uamilifu wa lugha nyingine za kijamii kama vile Kiha, Kiluguru, Kipogoro, Kizaramo, Kimakua, Kivunjo, Kimashami, Kipare, na Kihaya. Hii ni pamoja na ukweli kuwa lugha hizo zimetajwa katika nyaraka mbalimbali kuwa ni kielelezo cha

utamaduni wa Tanzania na chanzo muhimu cha msamiati wa Kiswahili. Pia, baadhi ya maandiko yalitabiri kwamba lugha hizo huenda zikatoweka katika siku zijazo. Jambo la kushangaza, sera hizi zinazozungumzia masuala haya ya lugha hazioneshi wala kueleza namna yoyote ya kujifunza lugha hizo na kuzikuza ili zisitoweke katika siku zijazo.

Changamoto ya tano ni kwamba, sera ya lugha ya Tanzania haiwiani na hali halisi kiisimujamii, kwani lugha iliyoenea na kushamiri kimatumizi nchini Tanzania ni Kiswahili (Mbiling'i, keshatajwa; Mekacha na Msanjila, weshatajwa; Roy-Campbell na Qorro, 1997; Chriper na Dodd, 1984; Mlama na Materu, 1978; Vuzo, 2007). Pamoja na ukweli huo kuhusu Kiswahili, lugha ya kufundishia elimu ya sekondari na vyo vikiu ni Kiingereza, lugha ambayo haifahamiki vyema kwa wanafunzi na waalimu walio wengi. Ingawa sera ya sasa inatamka Kiswahili ndio lugha ya kufundishia katika ngazi zote, bado tunaona hakuna mipango ya kiutekelezaji ya wazi iliyoweka kufikiwa kwa azima hiyo.

Changamoto ya sita ni kwamba, sera za lugha hazijabainisha nafasi ya lahaja mbalimbali za Kiswahili. Tukiachilia mbali mazonge ya taaluma ya lahaja, lakini kwa kadri ya uelewa wetu, zipo lahaja mbalimbali za Kiswahili kama vile, Kipemba, Kimakunduchi, Kitumbatu, na Kimtang'ata. Kwa hakika, lahaja zote hizi zinahitaji kuwekwa katika sera mahususi za lugha ili ziweze kubainishiwa majukumu yake.

Changamoto ya saba inahusu tofauti baina ya mpangolugha⁷ na sera ya lugha. Hii ni kwa sababu kumekuwa na kutokuwiana kwa malengo baina ya mpangolugha na sera ya lugha. Mpangolugha umejikita katika utekelezaji wa kipengele kimoja tu cha sera, yaani lugha ya kufundishia. Hakuna mipango yoyote ya utekelezaji inayofanyika juu ya ufundishaji wa Kiingereza kama lugha ya pili na hata ufundishaji wa lugha nyingine za kigeni. Hali kadhalika, hakuna mipango ya ufundishaji wa lugha za jamii na kujifunza Kiswahili kama lugha ya pili kwa wageni na hata baadhi ya wenyeji ili kukidhi haja mbalimbali. Haja hizo zinaweza kuwa za utalii, ushirikiano wa kimataifa katika kufundisha stadi za ukalimani, tafsiri na mbinu za ufundishaji na ujifunzaji wa lugha ya pili vyaoni.

Changamoto ya nane ni ile tuliyokwishaeleza hapo juu kuhusu mgongano wa mawazo kati ya sera zinazotolewa na wizara moja (huko nyuma ilikuwa wizara moja tu iliyoitwa wizara ya Elimu na Utamaduni). Sera hizi zilikuwa na maudhui

⁷ Mpangolugha ni jumla ya matukio, shughuli au hatua mbalimbali za wazi na zisizo za wazi zinazochukuliwa na dola kwa makusudi kabisa kwa nia ya kuleta au kusisitiza mabadiliko kuhusiana na matumizi ya lugha.

tofauti. Kutokana na sera mpya ya sasa walau tunaona kuna nafuu katika utekelezaji wake kama itatekelezwa, lakini haja ya kuwa na sera mahususi ya lugha bado ipo.

Mintarafu ya changamoto mbalimbali kama tulivyoziadili hapo juu, ni dhahiri kwamba kuna haja ya kuwa na sera mahususi ya lugha. Sera hii inatakiwa ili iwe daraja la kuunganisha watu na serikali, watu na biashara, watu na utamaduni, na watu na shughuli za kisiasa. Hatua hiyo itakuwa na umuhimu mkubwa kwa jamii kwa ujumla.

Umuhimu wa kuwa na Sera Mahususi ya Lugha kwa Tanzania na kwa Nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki

Kulingana na utafiti, utungaji na uanzishwaji wa mchakato wa kuwa na sera mahususi ya lugha utakuwa na manufaa mengi katika nchi ya Tanzania. Kabla ya kuanza kufafanua manufaa ya kuwa na sera ya lugha, makala hii imebaini yapo matumaini ya baadhi ya vyombo vyenye mamlaka ya kuunda sera ya lugha mahususi. Kwa mfano, makala ilibaini Wizara ya Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo kupitia hotuba ya bajeti ya makadirio ya mapato na matumizi ya mwaka 2010/2016 imeonesha kuwa na nia ya kutimiza mpango huo. Sehemu ya hotuba inasema:

...Wizara kupitia sekta ya Maendeleo ya Utamaduni itatekeleza majukumu yafuatayo: ...kuhifadhi na kuziendeleza lugha za kijamii zilizo katika hatari ya kutoweka au kutokuzungumzwa kwa minajili ya kulinda utambulisho wake; kuratibu, kufuatilia na kuhimiza shughuli za utafiti za ukuzaji wa fasihi; kukamilisha uhuishaji wa sera ya Utamaduni; na kutunga sera ya Lugha...

Hatua hii ya wizara ni chachu kubwa kwa kamisheni ya Kiswahili ya Afrika Mashariki kuratibu jambo hili katika nchi zote za Afrika Mashariki. Baada ya kuona dalili njema hizo, yafuatayo ni manufaa ya kuwa na sera mahususi ya lugha:

Mosi, kama anavyoshauri Msanjila (2009) kuwa kwa kuzingatia mahitaji ya kuongezeka kwa wageni wengi kutaka kujifunza Kiswahili, na kwa kuwa Kiswahili kimekubalika kutumika katika mikutano ya Umoja wa Afrika na mikutano mbalimbali ya kimataifa, ikiwamo ya Jumuiya ya Kusini mwa Afrika (SADC), kuna haja ya serikali yetu kuwa na sera ya lugha inayojitegemea badala ya kuwa na sera ya lugha ndani ya sera ya elimu au sera ya utamaduni. Hii itasaidia kupanua wigo wa matumizi ya Kiswahili kuliko ilivyo sasa.

Pili, sera mpya itatoa fursa kwa masuala mengi, kama si yote, yanayohusu lugha kuchanganuliwa na kuelezwa kwa kina zaidi kuliko ilivyo sasa. Imekuwa kama sehemu tu ambayo inaelezea masuala machache tu yahasuyo lugha. Tatu, sera mpya

itazipa thamani tafiti za lugha za jamii. Watunga sera kabla hawajakaa na kuamua kutunga sera nyingine sharti waipitie tafiti, hasa za wataalamu, zinazohusu lugha mbalimbali. Wanapaswa wapitie ili waone ni mambo yepi ya muhimu ambayo kwa wakati husika yanafaa kuingizwa katika sera ya lugha badala ya kurudia changamoto zilezile. Nne, itasaidia kuzipa fursa lugha za jamii kutumika katika nyanja anuwai na kusaidia wanajamii kupenda utamaduni na kulinda historia zao.

Tano, itapunguza hatari ya kutoweka kwa lugha za jamii na hata lahaja za Kiswahili, kwani zitakapopangiwa majukumu katika sera zitaendelea kutumiwa na hivyo kupunguza athari hiyo. Sita, itapanua mfumo na kuendeleza msamiati na kusawazisha mitindo ya lugha mbalimbali zilizopo katika jamii. Saba, itaongeza chachu ya uelewa wa kujua sheria na upataji wa haki kwa jamii pale ambapo lugha hata za jamii zitapangiwa majukumu ya kutumika katika vyombo vya kutafsiri sheria. Nane, itaifanya lugha iandane na mabadiliko ili iweze kuendana na maendeleo ya sayansi na teknolojia. Mathalani, ikiwa kutakuwa na vipindi maalumu vitakavyokuwa vikitangaza kwa lugha za makabila, za kigeni kwa muda fulani.

Hitimisho

Katika makala hii, tumejadili changamoto za uingizwaji wa masuala yanayohusu lugha katika Sera ya Utamaduni na Sera ya Elimu. Makala imeonesha umuhimu wa kuwa na sera mahususi ya lugha katika nchi ya Tanzania na kwa Jumuiya ya Afrika Mashariki kwa ujumla wake. Tumeona kwamba masuala ya lugha katika sera hizo yameshughulikia mambo machache tu. Masuala hayo ni kama vile suala la lugha katika elimu tu, lugha ya Kiswahili na Kiingereza tu bila kuainisha majukumu ya lugha nyingine za jamii, na kutokuwapo kwa mpango mkakati. Aidha, makala imebainisha kuwa kutokana na kuwapo kwa lugha anuwai na zenye hadhi tofauti katika jamii ya Tanzania, kuna umuhimu mkubwa wa kuwa na sera mahususi ya lugha itakayodadavua masuala mbalimbali yahasuyo lugha nchini Tanzania. Mwisho kabisa makala inatoa mwito kwa Baraza la Kiswahili la Taifa na Baraza la Kiswahili la Zanzibar kupitia wizara zinazohusika kusimamia jambo hili katika nchi ya Tanzania; hatimaye kuwa na sera mahususi ya lugha.

Marejeo

- Abdulaziz-Mkilifi, M.H. (1972). Triglossia and Swahili-English Bilingualism in Tanzania. *Language in Society*, 1(1): 197–213.
- Haugen, E. (1968). Language Planning in Modern Norway. Katika Fishman Joshua, A. (mh). *Reading in the sociology of Language*. Paris Mountain de Gruyter 673-687.
- Kaplan, R.B. na Baldauf, B.B. (1997). *Language Planning: from practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Mekacha, R.D.K. *Isimujamii: Nadharia na Mukstadha wa Kiswahili*. Osaka: University of Foreign Studies.
- Ministry of Education and Culture (MOEC) (1995). *Education and Training Policy*. Dar es Salaam: Ministry of Education.
- Ministry of Education and Vocational Training (MOVET) (2014). *Education Policy*. Dar es Salaam: Ministry of Education.
- Mochiwa, Z. S (1999). *Utoto hadi Ungumbaru: Matatizo ya Elimu Tanzania Katika Kiswahili katika Elimu*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mlamba, P & Matheru, B. (1978). *Haja ya kutumia Kiswahili kufundishia elimu ya juu*. Dar es Salaam: Baraza la Kiswahili la Taifa.
- Mlacha, S.A.K. (1999). “Lugha ya Kiswahili kama Msingi wa Elimu.” Katika *Kiswahili katika Elimu Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili*. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Mdee, J.S., na wenzake (2011). *Kamusi ya Karne ya Ishirini na Moja*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Msanjila, Y.P. (2003). “Kushuka kwa Hadhi ya Lugha za Jamii Nchini Tanzania” katika *Nordic Journal of African Studies* 12 (3): 296-309
- Msanjila, Y.P. (2009). “Haja ya kuwa na Sera Toshelevu ya Lugha Tanzania: Uzoefu na Changamoto.” katika *Mulika* Na.28: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.
- Msanjila, Y.P., Kihore, Y.M. na Massamba, D.P.B. (2009). *Isimujamii: Sekondari na Vyuu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.
- Peterson, R. (2008). “Policy Maker’s View on the Language of Medium of Instruction in Tanzania Secondary and Tertiary Education.” Unpublished MA (Linguistics) Dissertation, University of Dar es Salaam.
- Roy-Campbell & Qorro M.A. (1987). *A Survey of the Reading Competence in English Secondary School Students in Tanzania*. A Research Report Funded by IDRC.
- TUKI (2004). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi, Kenya: Oxford University Press.
- Vuzo, M.S. (2007). *Revising the Language Policy in Tanzania: A comparative Study of Geography Classes Taught in Kiswahili and English*. Oslo: Faculty of Education University of Oslo.
- Wizara ya Elimu na Utamaduni (1997). *Sera ya Utamaduni*. Dar es Salaam.